

Sadržaj i interpretacija Aristofanova govora

Problem erotičkog u čovjeku

Prva rečenica Aristotelove *Metafizike* – »svi ljudi teže znanju po naravi« (*Met.* A1, 980a1)¹ – progovara o temeljnoj mogućnosti čovjekova znanja, onoj koja prethodi svim transcendentnim i drugim pretpostavkama spoznaje i sposobnostima umovanja, naime o činjenici da ljudi uopće »teže«, bolje rečeno »pružaju se«, što glagol *orégō* neposredno znači, prema znanju, da ga »žude«, da ih prema znanju, uvidu, pokreće neka *óreksis*, težnja, želja, dakle neka, rekli bismo, žudnja i takorekuć strast. No, odakle ta žudnja čovjeka za znanjem i kako se u njemu »našla«? Kad se kaže da je ta težnja k znanju »po naravi«, *phýsei*, gotovo da otpada svako daljnje pitanje, jer naravne su stvari takve kakve jesu, naprosto, nepromjenjivo i neuklonjivo, one su, *vulgo*, »prirodne«, od pamtivijeka i od iskona tu, i kao takve svemu iskustvu neupitno i zauvijek jednako dane. Kad u *Fizici* čitamo da »od bića jedna jesu po naravi (*phýsei*)« i da u to ulaze »živa bića i njihovi dijelovi, biljke i naprosta tijela, kao što su zemlja i vatra i zrak i voda« te da su određena time što »svako pojedino od njih u sebi ima počelo kretanja i mirovanja« (*Phys.* B1,

---

¹ Hrvatski prijevod Aristotelova teksta preuzet je iz izdanja Aristotel, *Metafizika*. Prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, ruski, novogrčki) Tomislav Ladan, Fakultet političkih nauka Sveučilišta u Zagrebu – Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1985. Grčki izvornik: Aristoteles *Metaphysica*. *Recognovit brevique adnotatione critica instruxit* W. Jaeger, E Typographeo Clarendoniano, Oxonii 1969.

192b8-11.13-14)², onda možemo samo zaključiti da čovjek u samom sebi, a ne izvana i od nečega drugoga, ima žudnju za znanjem, žudnju koja je naravna i koja je stoga počelo koje ga pokreće da se »pruža« prema znanju. Pitanje, međutim, kako su se, kada, kojom prilikom, zašto, odakle (i tako dalje) ta žudnja i to pružanje i kretanje prema znanju uopće našli u čovjeku, ostaje neodgovoreno, a preko njega se, zbog očite »prirodnosti« čovjekove težnje prema znanju, dakle njene samorazumljive, uvijek prisutne i neupitne činjeničnosti, lako prelazi. Ne čudi onda da i neka začudna osjetilnost, pače tjelesnost ove težnje, izražena u »pružanju«, »sezanju«, »posezanju«, »mašanju«, »protezanju«, »rastezanju« za znanjem, a koja značenja glagol *orégō* priziva, prolazi jednako nezamijećena.

Postavljeno pitanje nije pitanje samo Aristotelova filozofiranja nego i pitanje mišljenja uopće. *Locus classicus* njegova problematiziranja je Platonov *Simpozij*, dijalog koji se u tradiciji znakovito alternativno podnaslovljavao s »*è perì agathōū*« i »*è perì érōtos*«³, dakle s jedne strane »o Dobru« kao najvišem metafizičkom konceptu Platonove filozofije, a s druge strane »o ljubavi« kao jednoj, za običan govor i razumijevanje osjetilnoj i u velikoj mjeri

---

² Hrvatski prijevod Aristotelova teksta preuzet je iz izdanja Aristotel, *Fizika*. Predgovor i prijevod sa sedmojezičnim tumačem temeljnih pojmova (grčki, latinski, engleski, francuski, njemački, talijanski, ruski) Tomislav Ladan Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1992. Grčki tekst: Aristotle's *Physics*. A Revised Text with Introduction and Commentary by W. D. Ross. Clarendon Press, Oxford 1979. (1936)

³ V. ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ. Platons *Gastmabl. Ein Dialog*. Hin und wieder verbessert und mit kritischen und erklärenden Anmerkungen herausgegeben von Friedrich August Wolf. E. B. Scwickert, Leipzig 1828. (1782), str. XXVIII; Platons *Symposion*. Erklärt von Arnold Hug. B. G.. Teubner, Leipzig 1884, str. XII. Diogen Laertije (III, 58) s »ili o ljubavi« podnaslovljuje dijalog *Fedar*.

tjelesnoj pojavi. U Sokratovu, odnosno Diotiminu »govoru« u *Simpoziju* Eros ili ljubav⁴ vidi se kao ona sila koja pokreće tijelo i dušu, ovu potonju i prema znanju. Eros je tu mišljen kao ljubav što je uvijek u odnosu spram nekoga ili nečega, on je uvijek »*érōs tinós*, ljubav prema nekome« (*Symp.* 199E7),⁵ a razlog tome što on »žudi i ljubi (*epithy-*

---

⁴ Zbog njegove snage i svemoći Eros se u dijalogu tretira kao božansko biće, a ovisno o stajalištu pojedinoga govornika personaliziran je kao bog ili demon. Grci su sile koje su djelovale na pojedinca često predstavljali kao nešto što na njih djeluje izvana pa su o njima govorili kao o božanstvima, jednako kao i o apstrakcijama (npr. Dike, Pravda), v. Plato, *Symposium*. Edited by Sir Kenneth Dover. Cambridge University Press, Cambridge 2005. (1980), str. 1. Naravno, ovo »izvanjsko« djelovanje tih sila nije isključivalo njihovo »unutarnje«, »subjektivno« iskustvo u čovjeka. – Eros nije bio dio »službenog«, olimpskog panteona, i nije imao razvijeni kult. Tek u Tespiji u Beotiji postojalo je svetište posvećeno Erosu (v. Krüger, Gerhard, *Eros und Mythos bei Plato*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1978, str. 19s). Eros je pripadao krugu predolimpskih božanstava, što svjedoči njegova pojava i »funkcija« u ranim kozmogonijama, o čemu v. *infra*, Drugi dio, I, str. 21 i dalje.

⁵ Kao osnovica za prijevode navoda iz *Simpozija* u ovome radu korištena su dva prijevoda na hrvatski jezik: Platonov i Xenophonov *Symposion*. Preveo, uvod i bilješke napisao Franjo Petračić. Naklada Matice hrvatske, Zagreb 1897. (pretisak Logos, Split 1981); te Platon, *Eros i filia. Simpozij i Lisis*, Preveo sa starogrčkog Zdeslav Dukat, Demetra, Zagreb 1996. – Korištena su i sljedeća izdanja: Platonis *Opera*. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Ioannes Burnet. Tomus II. E Typographeo Clarendoniano, Oxonii 1973. (1901) – Platon, *Sämtliche Werke*. In der Übersetzung von Friedrich Schleiermacher mit der Stephanus-Numerierung herausgegeben von Walter F. Otto, Ernesto Grassi, Gert Plamböck. Rowohlt, S. l. 1957. i dalje. – *The Collected Dialogues of Plato including the Letters*. Edited by Edith Hamilton and Huntington Cairns. Princeton University Press (Bollingen Series LXXI), Princeton, New Jersey 1989. – *The Symposium of Plato*. Edited with Introduction, Critical Notes and Commentary by R. G. Bury. Second Edition. W. Heffer and Sons Ltd., Cambridge 1973. – Platon, *Symposion*. Herausgegeben

meī te kai erā)« (200A5) je taj što Eros žudi ono što sâm ne posjeduje, te »ljubi ono čega je potrebit i čega nema« (201B1-2). Nasuprot drugim govorima u *Simpoziju*, koji su hvalili puninu ljepote i božansku, savršenu narav Erosa, Sokratov govor ga ispostavlja u sasvim drugom svjetlu: njega je »zapala sudbina (*tykbē*)« (203C5-6) da je »uvijek siromah i nimalo nježan i lijep, suprotno od onoga što misli svjetina, nego je krut, suh, bosonog i beskućnik [...], a uvijek ga prati oskudica« (203C6-D1.D3). Stoga Eros »nema ljepotu (*kállos*)« (201B4), a budući da »oskudijeva ljepotom, a dobra su lijepa, onda oskudijeva i dobrima (*tōv agathōn endeēs eíē*)« (201C4-5). Alegorijski rečeno, Eros je sin Pora i Penije, snalažljivca i oskudice (203BC), i zato je uvijek po majci u oskudici, ali po ocu spretan, snalažljiv, hrabar, poduzetan, vrstan borac, koji »stalno smišlja sprave (*mēkhanás*)« (203D6), tako da »niti je ikada u oskudici niti u obilju« (203E4-5). Život mu stoga stalno pulsira između nevolje i uspjeha, pa »tijekom istoga dana sad cvjeta i živi kad mu je dobro, sad opet umire, pa ponovno oživljava, po naravi očevoj« (203E1-3). No, nije Eros samo u promjenljivim životnim prilikama u kojima manjak brzo smjenjuje obilje nakon kojega odmah dolaze teškoće, nego je isto tako i s njegovim znanjem. Kako Eros za Diotimu nije bog, nego demon, ono srednje biće u sre-

---

von Hans Reynen. Kommentar. Verlag Aschendorf, Münster 1975. – Platons *Gastmabl*. Verdeutscht von Rudolf Kassner. Eugen Diederichs, Jena 1913. – Platon, *Das Gastmabl*. Übersetzt und erläutert von Otto Apelt. In zweiter Auflage mit gegenübergestelltem griechischen Text neubearbeitet von Annemarie Capelle. Verlag von Felix Mainer, Hamburg 1973. (1960. /1926/). – Platon, *Ceuvres complètes*. Tome IV. – 2e partie. *Le Banquet*. Texte établi et traduit par Léon Robin. Société d'édition »Les Belles Lettres«, Paris 1985. – Dover, *nav. dj.* – Plato, *Symposium and the Death of Socrates*. Translated by Tom Griffith. With an introduction by Jane O'Grady. Wordsworth Editions, Ware 1997.

dini između neba i zemlje, bogova i ljudi, onda se on, za razliku od bogova koji su mudri, ali i za razliku od neznanica koji i ne čeznu da postanu mudri, bavi filozofijom, ljubavi spram mudrosti koju nema, ali je stalno žudi i stiće, pa stoga Eros »filozofira cijelog života« (203D5). Mudrost, kaže Diotima, jedna je od onih najljepših stvari, a kako je Eros ljubav prema onome što je lijepo, onda je »nužno Eros filozof, a filozof je na sredini mudra i neuka«, i to je »narav tog demona« (204B4-5.7-8).

Ljubav je dakle pokretalo za onim što se nema i što nedostaje, i to, kako pokazuje filozofirajuća narav Erosa, kako u *mundus sensibilis* tako i u *mundus intelligibilis*. Da je Eros žudnja ne samo za osjetilnim stvarima, nego i za znanjem, postaje još bjelodanije iz penjanja onoga tko se upućuje u tajne ljubavi znamenitim »stepenicama (*epanabasmōs*)« (211C3); o važnosti toga uspinjanja govori i to da ono neposredno prethodi vrhuncu Diotimine poduke (210A4-D7) i da se onda još jednom ponavlja nakon nje (211B5-D1). Naime, ljubav kao žudnja za onim što se nema proteže se od tjelesnosti do najviših umnih uvida, pa tako onaj koji želi biti posvećen ne samo generalno u »ljubavne misterije (*tà erōtiká*)« nego i u one »krajnje i najviše (*télea kai epoptiká*) radi kojih i jest ovo« (209E5-210A2), treba proći cijeli put Erosa od osjetilnog do metafizičkog:

»Baš to naime znači na pravi način ići prema ljubavi ili dati se voditi od drugoga, počinjući od tih lijepih predmeta radi onog lijepoga neprestano se uspinjati kao po stepenicama od jednog k dvama i od dvaju k svim lijepim tijelima, pa od lijepih tijela k lijepim djelatnostima (*epitēdeýmata*),⁶ pa od djelatnosti lijepim

---

⁶ U paralelnom odsječku: »djelatnostima i zakonima« (210C3-4).

naucima (*mathémata*), a od nauka najzad doprijeti do onog nauka koji nije nauka ni o čemu drugome već o sámom onom Lijepom kako bi do kraja znao ono Lijepo« (211B7-D1).

Neobičnost ovog erotskog puta je s jedne strane u tome da onaj tko njime ide, samo ako gleda »ljepotu susljedno (*epheksēs*) i točno« (210E3), može prelaziti s jednog stupnja na sljedeći, a s druge strane u tome da je horizont najvišeg nauka i krajnjeg znanja lijepoga zapravo onkraj svega erotskog.

Ono Lijepo samo, ono »nešto čudesno po naravi lijepo« (210E45), do kojeg se dolazi na kraju uspinjanja, posve je različito od Erosa, što svjedoči i u tekstu naglašeni kontrastni paralelizam naravi Erosa i naravi lijepog samog. Dok Eros, koji se nije rodio ni kao besmrtni ni kao smrtni, stalno umire i opet oživljava te cvate i vene (v. 203E), ono Lijepo samo »uvijek jest i niti nastaje niti propada, niti raste niti vene« (210B6-211A2), niti se »s njime išta zbiva« (211B5). Dok Eros »oskudijeva ljepotom« (201C4) te »zbog oskudijevanja ljepotom i dobrotom čezne za onim čime oskudijeva« (202D1-2), dotle Lijepo samo »niti je dijelom lijepo dijelom ružno; niti sada jest, sada opet nije; niti jest lijepo u odnosu na nešto a ružno u odnosu na drugo; niti je tu lijepo, tamo ružno, kao da je za neke lijepo, za druge ružno« (211A2-5). Nadalje, dok je Eros živahan i okretan, »strašni vrač, čarobnjak i sofist« (203D8), Lijepo samo »neće se ukazati kao neko lice ili ruke ili nešto drugo što sudjeluje na tijelu« (211A5-7), niti kao »nešto na živom biću« (A8), nego je »kao sunce jasno, čisto, nepomiješano, a ne ispunjeno ljudskom puti, bojama i drugim smrtnim tričarijama« (211E1-3). I dok je Eros »žudio za razborom« i bio »domišljat« te je, nemajući je, »ljubio mudrost cijelog života« (203 D6-7), Lijepo samo »nije ni neki *logos* ni neka

spoznaja« (211A7). Za razliku od Erosa koji je stalna napetost dvoga i suprotstavljenoga, imanja i nemanja, onoga više i manje, Lijepo sámo je »samo sobom po sebi jednoliko vječno bivstvjuće (*autò kath' bautò meth' bautoù monoeidès aei ón*)« (211B1) odnosno »ono božanski lijepo jednoliko« (211E4). Budući jedno i jednoliko, nepromjenljivo, vječno i apsolutno, ne sudjelujući u onome osjetilnom i tjelesnome, nemajući u sebi nikakve razlike, drugosti ni napetosti i ne oskudijevajući ni u čemu, Lijepo sámo je nešto posve suprotno onome erotskome, u kojem se kretao i od kojeg je živio Eros.

No, to anerotsko područje apsoluta slobodnog od svih relacija jest, prema Diotimi, pravo i najbolje mjesto čovjekova života. Jer, reći će ona, u onome Lijepome sámom, »na tom stupnju života, dragi Sokrate [...], ako igdje, čovjeku je vrijedno živjeti, motreći to Lijepo sámo (*autò tò kalón*)« (211D1-3). Čovjek je, međutim, erotsko biće u smislu da mu uvijek nešto nedostaje, da vječno u sebi ima žudnju i eros spram nečega što mu, s obzirom na smrtnu narav, stalno izmiče, pa na ranije Diotimino pitanje: »Ova žudnja i ova ljubav misliš li da je zajednička svim ljudima [...]?«, Sokrat može odgovoriti samo ovo: »Baš tako, [...] to je svima zajedničko« (205A5-8). Ljudi su dakle primarno i izvorno erotska bića, ali, budu li se pažljivo uspinjali stepenicama do onoga konačnoga što se erotikom može postići, izgubit će na neki način tu svoju narav koja ih je na uspon i pokrenula. Narav erotskog svijeta i narav Lijepoga sámog bitno su različite i međusobno isključive.

Ostaviti ćemo ovaj paradoks za sada po strani i konstatirati da usađenost žudnje za znanjem, koju je Aristotel prepoznao kao inherentnu svim ljudima, dobiva kod Platona jedan, da tako kažemo, dublji i predracionalni izvor i početak, naime erotsku žudnju koja uključuje i tjelesnost. No, sve ako se žudnji ili težnji za znanjem podrijetlo na-

zire u tjelesnoj želji, kao što se motrenje Lijepoga sámog začinje u ljubavi spram lijepog tijela, time ipak nije odgovoreno na ono krajnje pitanje – odakle uopće u ljudima, i to svima (u čemu su suglasni i Diotima i Aristotel), ta žudnja i želja, uključivo i njen »tjelesni« početak? Pitanje koje postavlja Diotima – »koji je uzrok (*aítion*) te ljubavi i te žudnje (*epithymía*)?« (207A6-7) – ostaje, strogo gledano, u njenu prikazu Erosa neodgovoreno.

Aristofanov govor – pregled

Odgovor na to pitanje nudi Aristofanov govor u *Simpoziju* (189C2-193E2). Svoju pohvalu Erosu on počinje konstatacijom da ljudi »moć (*dýnamis*) Erosa« (189C4-5) nisu osjetili. Eros je među bogovima najveći prijatelj ljudi te im pomaže i liječi njihove nevolje, a Aristofan želi uputiti u tajne te moći. No, za to je prvo potrebno steći uvid u »ljudsku narav (*anthrōpínē phýsis*)« (189D5) i njena stanja. U staro doba naša narav nije naime bila ista kao sada, nego drugačija. Postojala su tri ljudska roda, muški, ženski i muškoženski (androgini). Svaki je čovjek tada bio oblikom okrugao, ramena i bokovi su činili kuglu, svaki je imao četiri ruke i četiri noge, i dva jednaka lica na jednoj, zajedničkoj glavi, te dva »stidna« organa, a i sve ostalo bilo je dvostruko. Hodali su naprijed i natrag, a kad bi htjeli potrčati, premetali bi se i brzo koturali. Okrugloćom su nalikovali svojim roditeljima, jer je muški rod potjecao od Sunca, ženski od Zemlje, a od Mjeseca onaj koji je u oba sudjelovao. Ti kugloljudi bili su tjelesno snažni i imali su veličajne zamisli pa su navalili i na bogove, hotеći uspjeti se na nebo i svladati bogove. Bogovi nisu znali što da rade s njima, ubiti cijeli rod nisu mogli jer bi tada ostali bez žrtava i slavljenja, a nisu mogli trpjeti ni tu bahatost. Zeus je jedva našao rješenje i sredstvo kojim bi kugloljudi

postali slabiji te ih je rasjekao svakoga na dvoje, nakon čega su prohodali uspravno, na dvije noge, a bili su i do veće koristi za bogove jer ih brojem bilo dvostruko više. Kako ih je razrezivao, tako je Apolonu naređivao da im okrene lice i polovinu vrata prema rasječenoj strani, da pritegne kožu sa svih strana na trbuh koji je rasijecanjem nastao te ju je zavezao u pupak, ostavivši ga kao uspome- nu na iskonsko stanje. Nakon što je narav bila »razreza- na na dvoje (*he phýsis díkba etméthē*)« (191A5), svaka je polovica željela biti sa svojom drugom polovicom te su, grleći se rukama i privijajući se jedna uz drugu, bile pune žudnje da »srastu (*sympbhýnai*)« (191A8), ali su umirale od gladi i nerada jer im u odvojenosti nije bilo stalo ni do čega. Tada se Zeus smilovao i našao tome drugo sredstvo tako što im je stidne udove stavio sprijeda, jer do tada su ih imali izvana i nisu začinjali i rađali jedno u drugome, nego su u zemlji, kao cvrčci, nastavljali rod, a ako muško i muško, onda su se zadovoljili i posvetili drugim životnim potrebama. Od tako davnog vremena ljudima je »usadena ljubav (*érōs émphytos*)« (191D1) jednog spram drugoga i ona »sastavlja iskonsku staru narav (*tēs arkhaias phýseōs synagōgeús*)« (191D1-2). Eros, kaže se, »nastoji (*epikhe- irōn*)« (191D2) »stvoriti jedno iz dvoga (*poiēsai hèn ek dyoîn*)« (191D2) i izliječiti ljudsku narav.

Svatko od nas je »polovica čovjeka (*anthrópou sýmbo- lon*)« (191D4), nastavio je Aristofan, dvoje nastalo iz jed- noga i svatko traži svoju polovicu. Muškarci koji su odsječci onoga zajedničkog roda ljube žene, i obratno; žene koje su odsječci od žene, ne žele imati ništa s muškarcima, a muškarci koji su odsječci muškaraca idu za muškarcima; ovi posljednji to ne rade iz bestidnosti, nego zbog srčanosti i muževnosti, i ljube sebi slično, dokaz čega je da su takvi sposobni da se bave politikom. Po naravi ne mare za brak i rađanje, nego ih samo zakon na to prisiljava.

Kad se netko namjeri na svoju polovicu, tada se na najčudesniji način zanese prijateljstvom, bliskošću i ljubavi, i to su oni koji jedan s drugim provode cio život, a ne znaju reći što od drugoga žele. Jer, čini se da združivanje u spolnim užicima nije ono zbog čega se vesele i oko čega se najozbiljnije trude, nego je nešto drugo posrijedi – nešto što duša svakoga od njih hoće, a »ne može izreći (*où dýnatai eipeín*), nego samo naslućuje (*manteúetai*) to što želi te nagađa (*ainíttetai*)« (192D1-2). I kad bi ih Hefest sa svojim alatima upitao što žele jedan od drugoga, bili bi u nedoumici, a kad bi ih pitao žele li da ih stopi zajedno tako da »iz dvoga postanu jedno (*ek dyoîn eîs genésthai*)« (192E8-9) i da budu jedno i u životu i u zajedničkoj smrti, to nijedan ne bi odbio, nego bi mu se činilo da je to ono što »od davnine (*pálai*)« (192E7) želi: »sjedinen i topljen (*synelthōn kai syntakeís*)« (192E8) s ljubljenim iz dvoga postati jedno. A uzrok tome je da je naša »iskonska narav (*he arkhaía phýsis*)« (192E9) to što bijasmo »cijeli (*hóloi*)« (192E10). Ime »žudnji i potrazi za cjelinom (*toû hólou epi-thymía kai díōksis*)« (192E10-193A1) jest »ljubav (*érōs*)« (193A1). Prije toga bili smo jedno, a sada nas je bog za kaznu zbog naše »nepravde (*adikía*)« (193A2) razdvojio. Da nas bogovi ne bi ponovno rascijepili, svatko treba drugoga tjerati na pobožnost, a u tome nam je Eros vođa i vojskovođa. Ako smo s bogom u prijateljstvu i slozi, onda ćemo naći i primjerenog nam ljubavnika. Naš bi rod bio blažen kad bismo »do kraja ispunili ljubav (*ektelésaimen tòn érōta*)« (193C4) i kad bi se svaki na svog ljubavnika namjerio i tako došao do svoje »stare naravi (*arkhaía phýsis*)« (193C5). Ako je to ono najbolje, onda je nužno da je i u »onome sadašnjemu (*tōn nŷn paróntōn*)« (193C6) najbolje ono tome najbliže, a to je namjeriti se na ljubavnika koji nam najviše odgovara. Pa ako bismo slavili boga kojemu ovo možemo zahvaliti, onda to po pravdi pripada

Erosu koji nam u sadašnjosti najviše pomaže, vodeći nas onome srodnome, a za budućnost daje najveće nade da će nas, budemo li se prema bogovima odnosili pobožno, učiniti blaženima (*eudaímonas poiēsai*, 193D5), vrativši nas u našu staru narav (*eis tēn arkhaían phýsin*, 193D4).

Nedoumice oko značenja govora

Otkriti »filozofijski« smisao Aristofanova govora nije lako i mnoge ga okolnosti, ukoliko uopće postoji, prikrivaju na način tipičan za Platona. Činjenica da se radi o pjesniku, komediografu, čovjeku utjecajnom u političkom i kulturnom životu Atene na prijelazu iz V. u IV. stoljeće, čija je komedija *Oblaci* mogla igrati ulogu u Sokratovu suđenju i smrti,⁷ te s obzirom na to da je Platon s njim imao, kako se čini, slojevit ali vrlo blizak odnos – prema Olimpiodoru, pod jastukom Platonove smrtno postelje nađene su Aristofanove i Sofronove komedije iz kojih da je »naučio oblikovanje (*mímēsis*) likova u dijalozima«, a pripisuje mu se i epigram u kojem kaže da su Harite izabrale Aristofanovu dušu kao svoj najtrajniji hram⁸ – navelo je mnoge starije i modernije interprete

---

⁷ Sokrat u svom govoru pred sudom spominje tu Aristofanovu komediju kao jednu od »prvih optužbi (*prōta katēgorēmēna*)« (Ap. 18A8) podignutu protiv njega: »Ovakva je nekakva. Vidjeli ste je i sami u Aristofanovoj komediji gdje se Sokrat vrti uokolo, govoreći kako hoda zrakom te mnoge druge besmislice o stvarima o kojima ja ne znam ni mnogo ni malo. I ne kažem to da bih podcijenio takvu znanost ako je tko u njoj mudar [...] nego zato, ljudi Atenjani, jer u tome nemam interesa« (19C1-8).

⁸ *Vita Platonis*, p. 2, u: Diogenis Laertii *de clarorum philosophorum vitis, dogmatibus et apophthegmatibus libri decem*. Ex italicis codicibus nunc primum excussis recensuit C. Gabr. Cobet. Accedunt Olympiodori, Ammonii, Iamblichi, Porphyrii et aliorum *vitae Platonis, Aristotelis, Pythagorae, Plotini et Isidori*, Ant. Westermanno, et Marini *vita Procli*,

da Aristofanov govor i pojavu u *Simpoziju* protumače kao »*bouffoneriju* s najkriatijim fantazijama«,⁹ »folklornu priču« i »bajku«,¹⁰ »uzvišenu i sočnu komediju«,¹¹ »komediju u malome, ispjevanu u duhu stare antičke komedije, koju tako treba i razumjeti«,¹² »grotesknu fantaziju«,¹³ »divlju ekstravaganciju«,¹⁴ »zabavnu alegoriju«, »pantagruelizam i rableovštinu«,¹⁵ »mit« koji je izrečen »napola ozbiljno, napola u šali«,¹⁶ Platonovu osvetu za *Oblake*,¹⁷ satiru pretihodnih govornika u *Simpoziju*,¹⁸ parodiju Empedoklove ontogonije i zoogonije,¹⁹ ponavljanje orfičke kozmog-

---

J. F. Boissonadio edentibus. Graece et Latine cum indicibus. A. F. Didot, Parisiis 1850).

⁹ Schaerer, René, *La Question platonicienne. Étude sur les rapports de la pensée et de l'expression dans les Dialogues*. J. Vrin – Secrétariat de l'Université, Paris – Neuchatel 1969, str. 206.

¹⁰ Dover, *nav. dj.*, str. 113.

¹¹ Robin, Léon. *Platon*. Nouvelle édition avec bibliographie mise à jour et complétée. Presses Universitaires de France, Paris 1968, str. 21.

¹² *Platons Symposion*, Erklärt von Georg Ferd. Rettig. Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, Halle 1876, str. 22.

¹³ Hug, *nav. dj.*, str. L.

¹⁴ Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*. Vol. IV. *Plato. The Man and His Dialogues, Earlier Period*. Cambridge University Press, Cambridge 1975, str. 383

¹⁵ A. E. Taylor, u: Isenberg, Meyer William, *The order of the Discourses in Plato's Symposium*. Diss. (University of Chicago) Private edition, 1940, str. 49.

¹⁶ Dietrich, Ernst Ludwig, »Der Urmensch als Androgyn«, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 58, dritte Folge IX, LVIII. Band, 1939, str. 298 i 297.

¹⁷ Usp. Rosen, Stanley, *Plato's Symposium*, Yale University Press New Haven – London 1968, str. 98.

¹⁸ Isenberg, *nav. dj.*, str. 59.

¹⁹ Ziegler, Konrat, »Menschen- und Weltenwerden. Ein Beitrag zur Geschichte der Mikrokosmosidee.« *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*, 16 (1913), str. 541; O'Brien, Denis, »Die Aristophanes-Rede im *Symposion*, Der Empedokleische Hintergrund und seine philosophische

nije,²⁰ u jednu riječ: manifestaciju neobuzdane i razbašurene pjesničke fantazije. Ficino je još u XV. stoljeću s pravom upozorio da je Aristofanov govor »*sententia implicata, verbis obscurissimis involuta*« te da itekako zahtijeva »*emendationem aliquam*« (*Comm. in Conv.*, IV.,1; 166 Marcel),²¹ a i drugi su nastojali razgrnuti pjesničke slike ne bi li došli do njegova pravog smisla, osjećajući da iza slika ima neke »dubokoumnosti«, i da sve nije tek šala, parodija i farsa.²² Dvospolan čovjek, *ho gýnnis*, »ženak«, zapravo efeminizirani muškarac, javlja se u Aristofanovoj *Ženskoj skupštini u Tesmoforiju* (*Thesm.* 136).

U potrazi za pravim smislom Aristofanova govora nije nedostajalo ni ukazivanja na paralele u mitovima staroga mediteranskog svijeta,²³ ali se smisao vrlo često oblikovao iz duhovnih potreba epohe onih koji su smisao tražili. Nasuprot današnjim interpretima koji su, primjerice, u erosu vidjeli počelo spajanja duše i tijela kao suprotnosti smrti koja ih odvaja,²⁴ Ficino je u mitu vidio alegoriju o padu duše u tijelo i njihovu razdvajanju (*Comm. in Conv.*, IV., 2;169 Marcel). U vrijeme moderne u tome se vidjelo opravdanje²⁵

Bedeutung«, u: Janka, Markus – Schäfer, Christian, *Platon als Mythologe. Neue Interpretationen zu den Mythen in Platons Dialogen*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2002, str. 176.

²⁰ Ziegler, str. 568.

²¹ Tekst prema izdanju: Ficin, Marsile, *Commentaire sur le Banquet de Platon*. Texte du manuscrit autographe présenté et traduit par Raymond Marcel. Societé d'édition »Les Belles Lettres«, Paris 1978.

²² Usp. Hug, *nav. dj.*, str. LI; Isenberg, *nav. dj.*, str. 49;

²³ V. *infra*, Drugi dio, II, str. 27 i dalje.

²⁴ V. Benardete, Seth, *On Plato's Symposium / Über Platon's Symposium*. Vortrag, gehalten in der Carl Friedrich von Siemens Stiftung am 15. Juni 1993. Carl Friedrich von Siemens Stiftung Themen Bd. 57, str. 29.

²⁵ V. Hildebrandt, Kurt, *Platon. Logos und Mythos*, Zweite durchgesehene und durch ein Nachwort ergänzte Auflage. W. de Gruyter, Berlin

ali i osuda pederastije,²⁶ desperatno dvadeseto stoljeće pozdravilo je uvođenje elementa bola i patnje u ljubav,²⁷ a psihoanalitički inspirirane interpretacije vidjele su u Aristofanovu govoru teoriju o nastanku *libida* ili čiste seksualne požude, o čemu ni Freud, u čijem je nauku to bio središnji koncept, nije zapravo nikad ništa rekao.²⁸ Isti ali i drugi vidjeli su u tome priču o pobjedi olimpske generacije bogova nad starijim božanstvima u koje spada Eros,²⁹ o samousavršavanju čovjeka,³⁰ a najprosječnija interpretacija je ona da je Aristofan jedini među govornicima eros prikazao kao obično i intimno ljudsko iskustvo, pri čemu je ljubav »težnja za cjelinom«, dok je cijela kaza zapravo neka vrsta traagične antropogonije.³¹ Među najnovijim tumačenjima valja svakako spomenuti ono po kojem je Aristofanov govor jedno »medicinsko izlaganje«, odnosno »na medicinski način napisano izvješće *perì phýsios anthrópou*« koje razmatra iskonsko, zdravo stanje, kasniju bolest i na kraju izlječenje, mada se dopušta da je možda riječ o persiflaži ili parodiji.³²

1959, str. 191.

²⁶ V. Rettig, *nav. dj.* str. 22; Rosen. *nav. dj.*, str. 124 i 139-140.

²⁷ V. Hoffmann, Ernst, *Über Platons Symposion*. F. H. Kerle Verlag, Heidelberg 1947, str. 13.

²⁸ V. Piras, Claudia, *Vergessen ist das Ausgeben der Erkenntnis. Eros, Mythos und Gedächtnis in Platons Symposion*. Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main etc. 1997, str. 64.

²⁹ Piras, *nav. dj.*, str. 66.

³⁰ V. Susemihl, Franz, *Die genetische Entwicklung der platonischen Philosophie*. O. Zeller, Osnabrück 1967, str. 383.

³¹ V. između ostalih: Dover, *nav. dj.*, str. 113; Hug, *nav. dj.*, str. LI; Guthrie, *nav. dj.*, str. 384; Hildebrandt, *nav. dj.*, str. 191; Piras *nav. dj.*, str. 43; Podrug, Berislav, *Platonov Simpozij*. Hrvatski studiji. Zagreb, Rukopis doktorske disertacije javno obranjene 6. lipnja 2012, str. 101-102; Rettig *nav. dj.*, str. 135; Ziegler *nav. dj.*, str. 541 i 544.

³² Carvalho, Mário Jorge de, *Die Aristophanesrede in Platons Symposium, die Verfassung des Selbst*. Königshausen & Neumann, Würzburg

No, sve te interpretacije, ako i traže neophodnu povezanost Aristofanova govora s cjelinom *Simpozija*, obično dopiru tek do toga da je on na neki način suprotan generalnoj ideji dijaloga – kao znak u tom smjeru često se navodi Diotimina primjedba upućena Aristofanu da »ljubav nije čežnja ni za polovicom ni za cjelinom, ako to, prijatelju, nije nešto dobro« (205E1–3), a nešto rjeđe i upadljiva suprotnost s Eriksimahovim tehnicizmom koji spasenje čovjeka iz zapleta egzistencijalnih suprotnosti vidi u pravilnoj aplikaciji medicinske vještine (*tékhnē*)³³ – i da se tu čovjeka vidi određenog tjelesnošću, u opreci spram intelektualističke sublimacije erosa u filozofiji i konačnom zrenju Lijepoga sámog u Diotiminu govoru.³⁴ Naivnije inačice »usidrenja« govora u cijeli dijalog bile su brojne klasifikacije govornikā kao predstavnika različitih filozofija i disciplina.³⁵

2009, str. 41, 44 i 49. Autorova interpretacija je međutim mnogo šira i sveobuhvatnija te kulminira u raspravi o pitanju o sopstvu kao glavnoj kategoriji Aristofanova govora (str. 412 i dalje).

³³ V. Rosen, *nav. dj.*, 91ss.

³⁴ V. Piras, *nav. dj.*, str. 19 i 63.

³⁵ Hug, *nav. dj.*, str. LXV, daje pregled takvih, potpuno »neodrživih« klasifikacija. Kao predstavnici raznih filozofija: Fedar – Lisija, Pausanija – Protagora i Ksenofont, Eriksimah – Hipija, Aristofan – Prodik, Agaton – Gorgija; disciplina: Fedar i Pausanija – etika, Eriksimah i Aristofan – fizika, Agaton i Sokrat – duhovnost u poeziji (prvi) i filozofiji (potonji). Slične preglede takvih interpretacija daje te ih odbacuje i Guthrie, *nav. dj.*, str. 367 bilješka 3. – Veza Aristofana i Prodika počiva na sličnosti motiva borbe u *Oblacima* između *Dikaios* i *Ádikos Lógos* (»Pravednog« i »Krivičnog govora« prema prijevodu: Aristofanove *Komedije*. Preveo Koloman Rac. Matica hrvatska, Zagreb 1947, odnosno »Ispravnog« i »Pogrešnog umovanja« prema: Aristofan, *Izabrane komedije*. S grčkog preveo Mladen Škiljan. Školska knjiga Zagreb 2000) te nadmetanja Vrline i Pokvarenosti u Prodikovu spisu *Hore* (v. fr. 84[77]B1 i 2 Diels). – Vrijedi spomenuti da je sačuvano svjedočanstvo da je Prodik autor spisa pod na-